

biele prijzen. Een laatste belangrijke vaststelling van dit hoofdstuk is de grote vraag naar edelmetaal die de voc genereerde voor haar handel in Azië, een vraag die door de Wisselbank beantwoord werd. Hoofdstuk zes behandelt het financiële risicobeheer van de bank en haar balans. Hoewel de bank in principe volledig liquide moest zijn (de totale depositos moesten gelijk zijn aan de hoeveelheid edelmetaal in haar kluizen), werd er toch wat “gebankierd” met edelmetaal en de winsten die de bank draaide. Ze deed dat bijvoorbeeld in leningen aan de voc en de stad Amsterdam. De bank probeerde ook grotere omzetten en dus grotere inkomsten te realiseren en dit ten voordele van haar meester, de stad Amsterdam.

In het volgende hoofdstuk (en het tweede deel van het boek) staat de wisselmarkt centraal en wordt de relatie tussen de omvang van de metaalvoorraden in de Wisselbankkluizen en de evolutie van de Amsterdamse wisselkoersen bekeken. Die wisselkoersen haalde Dehing uit een grote collectie prijscouranten en wisselkoersbriefjes. De liquiditeit van de Amsterdamse markt zorgde voor een relatief lage rente wat een comparatief voordeel opleverde voor Hollandse kooplieden. De relatie tussen wisselkoersen en metaalvoorraden wordt in het achtste hoofdstuk verder uitgespit: de geldhoeveelheden van de Wisselbank veroorzaakten onrustige kortetermijnvariaties in de Amsterdamse wisselkoers. Tot slot toont het negende hoofdstuk hoe de gulden steeds belangrijker werd als internationale valuta en hoe Amsterdam zich vrij snel opwierp als centrum van een omvangrijk internationaal betalingscentrum.

Geld in Amsterdam is een erg goed gedocumenteerd boek dat stevig is ingebed in de economische theorievorming, meteen zowel een sterkte als een zwakte. De tekst is soms taai en technisch waardoor niet-gespecialiseerde economisch-historici zouden kunnen afhaken. Wat helaas in de marge blijft van deze monografie over een belangrijke financiële instelling is de agency van individuen die mee vorm gaven aan de beslissingen en innovaties waartoe de Wisselbank aanleiding gaf. In hoeverre waren de commissarissen en andere figuren binnen de bank zich bewust van de effecten die ze teweeg konden brengen op de financiële markten? Hoe beoordeelden de klanten de werking van hun Wisselbank? Dat had meer uitgesproken behandeld mogen worden om het al dan niet revolutionaire karakter van de Wisselbank in de verf te zetten.

Jeroen Puttevils

Centrum voor Stadsgeschiedenis, Universiteit Antwerpen

M. Prak en J.L. van Zanden, *Nederland en het poldermodel, 1000-2000. De Economische en Sociale Geschiedenis van Nederland* (Amsterdam, Prometheus/Bert Bakker, 2013) 336 p. ISBN 978-90-3512780.

Sinds de jaren zeventig is het wetenschappelijk onderzoek over de Sociale en Economische Geschiedenis van Nederland, mede dankzij de studies van de auteurs, in een stroomversnelling geraakt. Het onderzoek genereerde tal van nieuwe inzichten, verspreid over talrijke publicaties. Het was dan ook een uitstekend idee van de auteurs die nieuwe visies te bundelen, er een synthese van te maken met toevoeging van een aantal eigen hypothesen. De auteurs zijn in hun opzet zeer goed geslaagd. Ze hebben een helder en oorspronkelijk overzicht geschetst van de sociale en economische ontwikkeling van Nederland tijdens het tweede millennium. Het boek is bovendien toegankelijk voor een ruim publiek: een niet geringe verdienste.

Als centrale hypothese wordt gesteld dat het zogenaamde Nederlandse 'poldermodel' van de naoorlogse periode (in feite een succesvolle variant van de hedendaagse Europese 'overlegeconomie') ook toepasselijk is op de gunstige ontwikkeling van de Nederlandse economie tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne periode, en niet minder op de Nederlandse Gouden Eeuw. De uitwerking van de hypothese met betrekking tot de eerste realisatie van het poldermodel (1350-1566) wordt voorafgegaan door een interessant overzicht van de politieke, sociale en economische evolutie van de Nederlandse gewesten tussen 1000 en 1350. Hierbij wordt de combinatie van feodaliteit en vrijheid in het gebied beneden het IJ als een origineel samenlevingsmodel getypeerd. Het legde tegelijkertijd de grondslagen voor de latere economische expansie van de regio. Die positieve evaluatie wordt uitvoerig toegelicht. De jaren 1350 tot 1566 worden dan in een tweede hoofdstuk voorgesteld als de eerste expansieve periode in de Nederlandse economische geschiedenis, waarbij de toepassing van het poldermodel als motor wordt beschouwd. Hier wordt niet alleen de overgang van een agrarisch naar een commercieel kapitalisme betekenisvol beschreven, maar wordt tegelijkertijd het belang van de staatsvorming beklemtoond en boeiend geduid. Het derde hoofdstuk behandelt de Gouden Eeuw als een nieuwe periode van indrukwekkende groei, waarbij eens te meer het poldermodel als drijvende kracht wordt gezien. De jaren van economische verstarring (1670-1740) worden in dit hoofdstuk opgenomen met het argument dat de groei van het nationaal inkomen *per capita* wel ernstig verzwakte maar uiteindelijk, mits vertraging, zich toch kon handhaven. Het vierde hoofdstuk bespreekt de structurele en institutionele veranderingen in de politieke, sociale en economische ontwikkeling van Nederland tussen 1770 en 1870, waarbij opnieuw de grondslagen werden gelegd voor de terugkeer naar het succesvolle poldermodel van de lange twintigste eeuw (1870-heden): voorwerp van het vijfde en laatste hoofdstuk.

Zoals gezegd biedt het boek een zeer lezerswaardig overzicht van duizend jaar sociale en economische geschiedenis in Nederland, waarbij een interessante combinatie van institutionele, sociale en economische factoren de rode draad vormt. Slechts enkele bedenkingen. Er wordt in het boek regelmatig verwezen in de hoofdstukken over de middeleeuwen en nieuwe tijd naar de raakvlakken met de ontwikkeling in Vlaanderen en Brabant. Te recht. Er wordt echter, naar onze mening, te weinig benadrukt dat de ontwikkeling van de drie regio's in feite als één origineel poldermodel van geavanceerde economie moet worden gezien. Dit model is specifiek voor de Lage Landen in tegenstelling tot het stedelijk model van geavanceerde economie in Italië. Er zijn vanzelfsprekend verschuivingen van het economisch zwaartepunt vast te stellen tijdens de betrokken periode, maar ze wijzigen niet de institutionele, sociale en economische kern van het model.

Een tweede bedenking betreft de aandacht voor de positieve aspecten van het corporatisme en neo-corporatisme, respectievelijk tijdens het ancien regime en de nieuwste tijd. De koopliedengilden, de ambachtsgilden en de vakverenigingen zijn inderdaad belangrijke factoren van *organisatorische vooruitgang* geweest, en daarom van toenemende productiviteit. Instituties zijn echter in wezen conservatief. Flexibiliteit en snelle aanpassing van bestaande instituties aan veranderingen van de economische structuur zijn daarom niet *a priori* gegeven. De delocalisatie van de traditionele 'draperie' van Vlaanderen naar Brabant en van daaruit naar de Hollandse steden tijdens de Late Middeleeuwen zijn voor een deel daaraan toe te schrijven, zoals ook de uitwijking van de Hollandse textiel- en linnenindustrie naar de Nederlandse periferie in de

achttiende eeuw en het gekende naoorlogse proces van industriële delocalisatie. Deze ‘ingebouwde’ negatieve aspecten van het corporatisme en neo-corporatisme worden onvoldoende in het licht gesteld als verklarende factoren.

Een analoge bedenking betreft de overgang van het agrarische naar het commerciële kapitalisme in Holland tijdens de Late Middeleeuwen, en later van het commerciële naar het financiële kapitalisme. In zake de eerste overgang wordt te weinig gewezen op de Europese context er van. De crisis van de Europese transcontinentale handel over land tijdens de veertiende en eerste helft van de vijftiende eeuw begunstigde een ‘maritimisering’ van de internationale handel, waarvan Holland en Zeeland (over die laatste regio wordt jammer genoeg te weinig gesproken) met hun belangrijke handelsvloot extra profiteerden. Die troef werd nog versterkt wanneer de directe zeeweg naar Indië en de ontdekking van Amerika de opbloei van een Atlantische economie en een economische verzwakking van het Middellandse Zeegebied met zich meebrachten. Voor wat betreft de overgang van het commerciële naar het financiële kapitalisme in Holland, en meer bepaald te Amsterdam, had de factor ‘rentabiliteit’ meer aandacht moeten krijgen. Commerciële en industriële *know how* was relatief gemakkelijk over te nemen, waardoor een delocalisering van die activiteiten in de hand werd gewerkt. Financieel-technische *know how* daartegenover was veel moeilijker te transfereren. Zodra de rentabiliteit van industriële en commerciële investeringen in Holland om de hogervermelde reden afnam en die van de financiële investeringen stabiel bleef of toenam was het te verwachten dat de investeringen zich naar die laatste sector zouden verplaatsen. De blijvende bloei van de Amsterdamse geld- en kapitaalmarkt tijdens de achttiende eeuw laat zich hierdoor voor een deel verklaren. Het is dan ook te betreuren dat aan deze verklaringsfactor niet wat meer aandacht wordt besteed. Het belang van de kassiers voor de ontwikkeling van het moderne deposito-, giro- en discontobankwezen wordt bij voorbeeld zo goed als niet vermeld. Ook de cruciale rol van de Amsterdamse Wisselbank voor het ontstaan van een gecentraliseerde internationale *clearing* en sinds 1685 voor een gecentraliseerde controle op de stabiliteit van de wisselkoersen wordt niet in de verf gezet.

Nog een laatste opmerking. Als maatstaf voor het bepalen van de groei van de Nederlandse economie wordt de ontwikkeling van het *per capita* inkomen genomen. Dit zegt inderdaad veel over de welvaart maar niet alles. De inkomensverdeling is belangrijk, niet alleen binnen de regio, maar ook interregionaal gezien. Voorts blijft er het probleem van het welzijn. Niet minder bepalend voor de groei op langere termijn is het karakter van de investeringen: gaat het om productieve investeringen of om niet-productieve investeringen, zoals, voor wat de laatste categorie betreft, die van de Hollandse renteniers tijdens de achttiende eeuw?

Deze enkele bedenkingen zijn in feite eerder marginaal. Ze doen helemaal geen afbreuk aan de grote verdiensten van het boek: een vlot geschreven tekst, een mooie synthese en originele hypothesen. Een kostbare en belangrijke aanwinst voor de institutionele, sociale en economische geschiedenis van Nederland van 1000 tot heden.

Herman Van der Wee
Professor em.